

A KERESKEDELMI BANK SZÁZ ÉVE

FOLYÓ HÓ ELSŐ napjaiban tartja közgyűlését hazánk legrégebbi bankja, amelyen az intézet századik ülésvidejének eredményéről számol be az igazgatóság a részvényeseknek. Egy ilyen jubileum hazánknál régebb és fejlettebb gazdasági élettel bíró országokban is méltán vonná magára a közfigyelmet, mert a gazdasági élet modern szervei seholsem tekintenek vissza olyan hosszú múltra, hogy száz év beszámolója ne állítaná meg egy percre meghatódott tisztelgésre a gazdasági vérkeringés élénk ütemét. Sokszorosan megérdemli azonban a közvélemény figyelmét ez az évforduló nálunk, ahol a szóban lévő periódus egybe esik a modern gazdasági rendszer megszervezésének és hallatlan mértékű kifejlődésének korszakával.

Amikor 1830 május 14-én a pesti kereskedők az első magyar kereskedői bank megalapításának engedélyezésre irányuló kérvényüket a Helytartó Tanácshoz benyújtották, nem volt az országban semmi, ami a mai gazdasági berendezkedésre emlékeztetett volna. De még 1841 október 14-én is, amikor V. Ferdinánd király a bank alapító levelét aláírta és amikor a bank létesítésére irányuló mozgalom már 11 éves múltra tekintett vissza, meglehetősen elmaradott viszonyok uralkodtak az országban. Az ipari termelés a háziipar keretét sehol sem haladta meg, kereskedelem a városokon kívül csak vásárokon és hálalók útján bonyolódott le, hitelforrások nem voltak és a lakosság a lehető legkülterjesebb mezőgazdasági termelés mellett rohamos léptekkel haladt az egyre nagyobb elszegényedés felé. Magától értetődőleg közrejátszott ebben a közjogi berendezkedés elavultsága és a magánjogi jogrendszer hiányossága is; így nevezetesen a nemesi kiváltságok súlyos gazdasági hatásai, az igazságszolgáltatás tökéletlensége, a kereskedelmi és váltótörvény teljes hiánya, stb. Érdekesen világítja meg a helyzetet a bank engedélyezéséről szóló kérvénynek az a része, ahol az alapítók a királyi alapítólevelébe felvétetni kérik, hogy mindenki, aki a bankkal bárminemű üzleti összeköttetésbe lép, nemzetségre és származásra való tekintet nélkül, a születés és rang által adott előjogokról való lemondással köteles legyen magát a bank érdekében felállítandó választottbíróóság határozatainak alávetni.

A szabadalmazott Osztrák Nemzeti Bankot, amely hivatta lett volna az ország hitelezésére, túlságosan igénybe vette a Kincstár saját zilált pénzügyi helyzetének alátámasztására, úgyhogy a magángazdaság hitel-igényei már ezért is kielégítetlenek maradtak. Ezenkívül az osztrák jegybank is annak a centralisztikus politikának a szolgálatában állott, amely Magyarországot a kettős monarchiában a mezőgazdasági termelés kereteibe igyekezett beleszorítani és ipari tekintetben mint az osztrák ipari termelés fogyasztó piacát óhajtotta megtartani. Innen van az, hogy a pesti kereskedők mellett, akik önmaguknak biztos hitelforrást kerestek, az ország nagy reformpolitikusi Széchenyi Istvánnal és Bezerédj Istvánnal élükön egyéb reformgondolatok mellett egy magyar-bank felállításának jelszavát szintén zászlajukra írták és ugyancsak ez az oka annak, hogy egy önálló magyar bank alapításának gondolata osztrák honban a mérvadó hivatalos körök és így nem utolsó sorban az osztrák jegybank merev ellenállásába ütközött s csak tizenegy évi kemény küzdelem után tudott diadalmaskodni.

Az alapításra vonatkozó tervezet szerint a bank kötelezvényeket bocsátott volna ki, hogy azoknak a közönség körében való elhelyezése útján az országban lévő pénzfelesleget magába felszívhatta és a hitelkérdések kielégítésére fordíthatta. Az osztrák jegybank ebben a forgatmánnyal átruházható utalványban egy önálló magyar fizetési eszköz kialakulásának alapját vélte felfedezni és azon a címen, hogy az szabadalmába ütköznék, engedélyezését makacsul ellenezte. Végül a helytartótanács is arra az álláspontra helyezkedett, miszerint a bank feladata, „hogy kölcsönöket adjon, nem pedig hogy kölcsönöket vegyen fel. Ha üzletei folytatására részvénytőkéje nem elégséges, nagyobbítsa azt, de ne vegyen fel részvényeseinek hátrányára (!) idegen tőkéket.“ Mindenesetre élesen világítja meg ez az állásfoglalás azt is, hogy az intéző körök mennyire nem voltak tisztában a bank fogalmával és rendeltetésével. Ugyancsak makacs ellenállásba ütközött osztrák részről a tervezetben ajánlott választott bíróság szervezése, ami azonban az időközben megalkotott váltótörvény folytán tárgytalanná is vált. Végül az engedélyezés körül a cs. és kir. udvari kamarában kialakult és inkább politikai, mint gazdasági materiával táplálkozó vita arra a „kompromisszum“-ra vezetett, hogy a hitelnyújtás terén is meg akarták bénítani a bankot, amelynek megalapítására vonatkozó kérést elutasítani nem tartották politikailag opportunusnak, még pedig azzal, hogy csak váltóleszámitolás útján hitelezhessen. Kétségtelen, hogy egy ilyen módon mindkét oldalról megszükkített keretekben működő bank nem sokat lendített volna Magyarország gazdasági önállósodásának ügyén.

Az alapítók szerencsére kitartóan védték saját álláspontjukat, úgy hogy a hitelezésre vonatkozó korlátozás elmaradt és a tőkefeleslegek gyűjtése is lehetővé vált azáltal, hogy a bank utalványokat — ezek a mai pénztárjegyek — adhatott ki, amelyeket azonban — éles elhatárolásul az osztrák jegybank papírpénzeitől — határozott kamatígérettel és lejáráttal kellett ellátni. Érdekes, hogy az első ilyen kötelezvény kibocsátására csak 1843 június 30-án került sor, amikor a bank igazgatósága az első neki felajánlott „kölcsönt“ 4%-os kamatoztatásra elfogadta. Eddig az időpontig pénzt csak letétként vett át a bank, nemcsak kamatfizetés nélkül, de még a pénz tulajdonosának kellett a megőrzésért díjat fizetnie.

De bármily keményen tartottak is ki az alapítók, az osztrák jegybank féltékenysége sok nehézséget okozott úgy az alapítás, mint később a megindulás körül. Így fel kellett venni az ügyrendbe egy olyan megkötöttséget, hogy a váltóleszámitolás 6% kamat alkalmazása mellett eszközrendő, amely kamatláb egyáltalában nem emelhető és csak a Kereskedelmi Csarnokban történt előzetes közzététel után csökkenthető, amivel szemben az osztrák

jegybank viszont hetenként kétszer szabadon állapította meg az általa alkalmazandó váltóleszámitolási kamatlábat. Ezzel az osztrák jegybank, amely egyúttal minden hitelnújtástól is elzárkózott az újonnan alapított bankkal szemben, nemcsak a pénzügyi irányítását biztosította magának, de főleg pénzügyi időkben egyenlőtlen versenyt is támasztott.

Az alapítás e sok mesterséges nehézségtől eltekintve is sok erélyt és körültekintő óvatosságot igényelt az alapítóktól. Elsősorban is teljesen járatlan utakat tapostak, mert 1831-ben nemcsak az országban, de Ausztriában, sőt Németországban sem volt még magánbank s így mintául csak az egészen eltérő rendeltetésű osztrák jegybank alapszabályai szolgálhattak bizonyos fokig. A modern részvény jog akkoriban sem kodifikálva nem volt még, sem erre vonatkozó gyakorlat nem alakulhatott ki, úgy hogy a semmi-ből kellett rendszert teremteni a teljesen jogüres térben. Megfelelt az alapítók elgondolása a modern jogi felfogásnak annyiban, hogy a részvényes felelősségét a vagyontételre korlátozta, de már a kis részvényes tagsági jogosítványai sokkal erőteljesebbek voltak, mint most, mert a közgyűlésnek csak az alapszabály és ügyrend módosítása és a társaság fennmaradása vagy felosztása feletti határozat volt fenntartva, míg az igazgatóság megválasztása, a részvényeseknek utóbbival szemben való képvisellete, a zárszámadások megállapítása és a nyereségfelhasználás feletti döntés a választmányra volt bízva. Ez az 50, majd 100 tagú testület azonban nem függött a részvényesektől, nem ők választották, hanem az 50, illetve 100 legnagyobb részvényesből állott. Ugyancsak a választmány választotta meg a bírálók testületét a részvényesek soraiból, amely az egyes kereskedőknek nyújtható hitel összegét szabta meg. Ezzel szemben a részvényesek osztalékigénye sokkal hathatósabban érvényesült, mint ahogy az ma elképzelhető volna, mert az alapszabályok intézkedése szerint a részvényeseket az alaptőke után 5% kamattal illette meg és a nyereségnek ezt meghaladó része volt felerészben tartalékba helyezendő, felerészben osztalékképpen a részvényeseknek fizetendő. Már az első években megkísérelte az igazgatóság, hogy ezeken a merev előírásokon enyhítsen, de a kormányzat ez elől az óhaj elől hosszú ideig elzárkózott. Gyakorlatilag azonban ez a szabályozás nem okozott gondot az intézetnek, mert az 5% kamatot még a legnehezebb időkben is meg tudta részvényeseinek fizetni évenkénti nyereségéből.

1842 április 30-án tartották meg a bank részvényesei első közgyűlésüket, amelyen gróf Széchenyi István is résztvett és szerepelt. Utána a bank 5 tagból álló személyzetével megkezdte működését. A bank első üzletága a váltóleszámitolás volt, amely apránként bővült a beraktározott árukra adott előlegek, majd 1843 óta a pesti és budai ingatlanokra nyújtott házkölcsönök, végül ugyancsak 1843 júniusában a betétüzlet felvétele által. Lassan és óvatosan terjesztette a bank működési körét a gazdasági élet akkor erre alkalmas területeire, míg 1848 július 17-én az első magyar felelős kormány pénzügyminisztere, Kossuth Lajos szerződést kötött a bankkal 12½ millió forint bankjegy kibocsátására vonatkozólag, úgy hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a független Magyarország első bankjegykibocsátó intézete lett. A szabadságharc leverése után az osztrák jegybank elhatározta, hogy az ország fontosabb városaiban fiókot állít fel és úgy látszott, hogy ezek versenyt a Kereskedelmi Bank nem bírja ki s ugyanakkor az osztrák kormány a Kossuth-bankok kibocsátása miatt olyan igényekkel lépett fel a bankkal szemben, hogy a bank igazgatósága az 1850 szeptember 29-re összehívott közgyűlésnek a bank felszámolását ajánlotta, azonban a közgyűlés egyhangúlag a bank fennmaradása mellett szavazott. Ez az egyetlen törés a bank egyébként szinte egyenletesen felfelé ívelő pályafutásában s a részvényesek bizalma utólag minden tekintetben indokoltnak bizonyult. A nehézségek elmúltak

és a bank sikerrel állotta meg később az 1862-ben, majd 1873-ban kitört gazdasági válságot is. A kiegyezés évében, 1867-ben a bank már 25 éves fennállásának viszontagságos útjáról emlékezhetett meg és a politikai légkör megtisztulásával együttjáró gazdasági fellendülésben továbbra is élénk részt vett, azonban 1882-ig egy erős és egészséges, de helyi jellegű intézet keretén felül nem emelkedett. Ebben az évben a részvénytőkét 5 millió forintra emelték fel, az intézet működési körét kiterjesztették a banküzlet minden ágára és a bank hozzákezdett külföldi kapcsolatainak kiépítéséhez ugyanúgy, mint az 1879-ben véget ért válság után új lendületre kapott iparosodás hathatós elősegítéséhez. A külföldi kapcsolatok tervszerű kiépítése és a banknak a nagy nyugati bankokéval azonos elveken és gyakorlaton nyugvó üzletvezetése a Balkánon és nyugaton egyaránt megbecsült pozíciót biztosított az intézetnek, amelyet zálogleveleinek külföldi elhelyezése során a magyar gazdasági élet javára sok ízben gyümölcsöztetett. Ettől kezdve a bank egyre inkább emelkedett a nemzetközi jelentőségű pénzüzetek sorában és élénk nemzetközi kapcsolatai során igen sokszor vált becsületére és sohasem szégyenére a magyar gazdasági életnek.

A bank iparfejlesztési tevékenységének köszönheti létét a magyar gyáripár leghatalmasabb képviselőinek nagy része, nem is említve azokat a vállalatokat, amelyek, bár a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alkotásai voltak, az 1914—1918-as világháború szomorú eredményeként kiváltak a magyar gazdasági élet köréből. Nevezetesen nagy szerepe volt a banknak a vasipar, textilipar, malomipar, szénbányászat, villamossági ipar, építési ipar és élelmezési ipar megalapítása és nagyarányú fejlődése körül ugyanúgy, mintahogy Nagymagyarország helyi érdekű vasútvonalainak igen tekintélyes részét (kb. 2.300 km-es sínhálózat) létesítette és finanszírozta, e vonalaknak az államvasút által történt megváltásáig. Az ország tökeszegénysége folytán a mezőgazdaság és a közületek hiteligenyei kielégítésére a nemzetközi pénzpiac elhelyezkedést kereső tőkéit iparkodott a bank zálogleveleinek és községi kötvényeinek elhelyezése útján megszerezni és e téren a budapesti pénzüzetek között — a tisztán záloglevélkibocsátással foglalkozó intézeteket is ideszámítva — 1913-ban 614 millió korona névértékű saját kibocsátású záloglevél és községi kötvényével a második helyet foglalja el. Ugyanebben az évben a budapesti pénzüzetek között, úgy összes saját tőkéinek nagysága, mint az intézetnél elhelyezett takarékbetéteknek összege tekintetében is első helyen áll a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank.

A háború és még inkább annak szerencsétlen befejezését jelentő trianoni békeszerződés óriási feladatok elé állították a bank vezetőségét. Terjedelmes nemzetközi üzleti forgalmánál fogva jelentős külföldi értékre szóló kötelezettségeit teljes értékben követelték tőle hitelezői, míg külföldi vagyonát legkülönbözőbb korlátozó és jogfosztó intézkedéseknek vetették alá. Ezt a próbát is megállotta és bár számos kitűnő érdekeltiségétől kellett az erőszakos győztesek javára sokszor az érték csekély hányada ellenében megválnia, anyagi erejében és méreteiben kétségtelenül összezsugorodva, de egészségesen és külföldi kötelezettségeinek eleget téve kezdhett hozzá az újrapiálás munkájához. Ez a háborús időszak 1914-től 1925-ig egyfolytában tartott, mert 1918-ban csak a fegyverek hallgattak el, míg a gazdasági háború valójában tovább folyt és csak a pengő-érték bevezetésével megkezdődött időszak kedvezett ismét a termelő gazdasági munka folytatásának.

Az 1931 júliusi események annyira megrázták a magyar gazdasági életet, hogy az elrendelt bankzárlat feloldása dacára azóta a magángazdaság egyfolytában és egyre nagyobb mértékben jutott állami irányítás alá. A váltsággal kapcsolatban elrendelt deviza-kényszergazdálkodás és transfermoratórium nagymértékben korlátozta a külfölddel való üzletkötés lehetőségét

és intézményesen kizárta a külföldi tőke igénybevételét. A két fenti időpont között letelt aránylag rövid idő alatt a bank ismét hatalmas léptekkel fejlődött tovább, úgyhogy összes betétállománya az 1926. évi 128.6 millió pengőről 1931-ben 303.2 millió pengőre, kihelyezésének összege az 1926. évi 116.3 millió pengőről 237.1 millió pengőre és jelzálog- és községi kölcsönének állománya az 1926. évi 15.2 millió pengőről 1931-ben 77.3 millió pengőre emelkedtek. Hogy ez a fejlődés azóta sem állott meg, azt tanúsítják a bank századik mérlegének adatai, amelyek közül az előbbi három számadattal szemben csupán kettőt említünk, mert a hosszú lejáratú hitelezés 1931 óta a külföldi hitelforrások elapadása folytán természetesen megszűnt. 1941-ben a banknál elhelyezett betétek összege az 1931. évi 303.2 millió pengővel szemben 370 millió pengőre, a kihelyezések összege pedig az 1931. évi 237.1 millió pengővel szemben 485 millió pengőre emelkedett.

Nem célja e soroknak, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank történetét részleteiben tárgyalják, vagy hogy annak századik mérlegét részleteiben ismertessék. A dicsőséges múlt méltatása megjelent a jubileum alkalmából egy szakszerű összefoglalás keretében, a bank jelenlegi helyzetéről pedig képet ad az igazgatóságnak a napokban közkézre kerülő és a részvényesek közgyűléséhez intézett jubiláris jelentése. A két munkában foglalt adatok az intézet évszázados pályafutásának küzdelmeit, nehézségeit és sikereit és a századik üzletév eredményét szakszerűen előadják és annak olvasói minden további magyarázat nélkül képet alkothatnak maguknak arról az előkelő szerepről, amelyet a bank elsősorban az országban, de ugyanúgy annak határain kívül is betölt. A bank fejlődése során természetesen messze túljutott azokon a kereteken, amelyeket alapítói, mint elérendő célt maguk elé tűztek, de hiszen akkor nem is lehetett a gazdasági életnek az utóbbi 100 évben elért hatalmas arányú fejlődését előre látni. Két szempontból azonban az intézet hű maradt az alapítók elgondolásához. Az első ezek közül az intézetnek minden még oly bonyolult és széles körben kifejlődött nemzetközi kapcsolatai mellett is megőrzött tiszta magyar jellege. A bank egy ízben adta át tőkeemelés során kibocsátott és az akkori alaptőke 20%-át képviselő részvényeit egy nagyon előkelő angol tőkecsoportnak, azonban ez a magyar jelleg akkor sem szenvedett csorbát, mert hála a bank és vezetősége kitűnő hírnevének, a külföldi tőkésék szavazati jogait egyszerűsége miatt a bank magyar honos elnökére ruházták és még az igazgatóságban sem jutottak képviselőhez. Az erre vonatkozó szerződés határozottan kimondta, hogy az angol részvényesek tudomásul vették a bank vezetőségének azt a feltételét, hogy a bank tiszta magyar jellege a tranzakció után is érintetlen maradjon. E részvények is azóta magyar tőkésék kezébe kerültek, úgy hogy jelentős külföldi részvényes-csoport az intézet részvényesei között egyáltalában nem található. A másik szempont, amely vezérfonalként húzódott végig a bank egész eddigi életén és ma is érintetlenül él a vezetőségben és a tisztikarban egyaránt, a szolid üzleti és magas erkölcsi felfogáson alapuló üzleti politika, amely a bank érvényesülését mindig a közérdek irányvonalán keresi és a nemzet magasabbrendű érdekeinek az üzleti és egyéni szempontokat mindig alárendelni tudta.

Egy magánbankra nézve magabavéve is óriási eredmény és nem alábecsülendő dicsőség a gazdasági élet forgatagában száz éven át megállani. Ha ennek az eredménynek okát keressük, azt hiszem, ebben a fent vázolt üzleti politikában egymagában is megtaláljuk. Ugyanezek az elvek vezérlik a bankot a második évszázad küszöbén, mely anyagi erő tartalékain kívül nem megvetendő erkölcsi erő tartalékokkal, kifogástalan hírnévvel és nemzetközi megbecsülésnek örvendő folytatja küzdelmes életét. E száz év alatt sok kisebb-nagyobb vihart látott meg és állott ki az intézet, eszmék forra-

dalmától az ország politikai és gazdasági szervezetét megújító szabadságharctól a békés evolúció korszakán át kisebb-nagyobb gazdasági és politikai válságokon, háborús bonyodalmakon keresztül a világháború, majd az azt követő kommunizmus és a békekötés gazdasági rombolásáig, hogy századik születésnapját ismét oly vérzivataros időkben élje meg, amelyek végső gazdasági hatásait előrelátni lehetetlen. De a múlt ismerete alapján azt hiszem jogosan bízhatunk abban, hogy az évszázados tölgy, amely eddig minden, még a legpusztítóbb hatású szélvész után is fel tudott egyenesedni és mindig újabb és újabb ágat hajtott, életének századik évében a világszerte talán mindennél elementárisabban tomboló orkán erőpróbáját kiállva, a remélhetőleg hamarosan felvirradó békekorszakban ismét előljárhat majd, eddigi hagyományaihoz híven, a gazdasági élet nemzetépítő munkásai között.

SIMONTSITS ELEMÉR